УДК 82-343

© Ірина Тарангул
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ОНТОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ МІФОЛОГІЧНИХ СТРУКТУР У ЛІТЕРАТУРІ

Досліджуються теоретичні концепції функціювання міфу в літературі, семантичне наповнення сюжетів та образів легендарно-міфологічної генези в контексті сучасності. *Ключові слова: міф, традиція, реміфологізація, традиційний образ легендарно-міфологічної генези.*

Актуальність дослідження зумовлена тим, що інтерес літератури до давньогрецької міфології існував упродовж усієї загальнолюдської історії. Взаємодія міфу й літератури відбувається за циклічним принципом реміфологізації – деміфологізації. Міф, у якому духовний світ людини і дійсність, яка її оточує, пояснюються за допомогою ірраціонально-чуттєвого сприйняття, уособлює певну модель світу. В цьому випадку міфологічне сприйняття дійсності стає актуальним для сучасності, неспроможної пояснити закони буття раціонально, відстежуючи причиново-наслідкові зв'язки.

Новизна статті полягає у цілісному аналізі фундаментальних концепцій міфу ХХ століття для визначення специфіки рецепції міфологічної традиції в контексті сучасності.

Постановка проблеми міфу в літературі відображена у працях О.Бушміна, А.Гулиги, Є.Мелетинського, Д.Наливайка, А.Нямцу, Н.Фрая, М.Еліаде, К.Г.Юнга та ін.

Як правило, жвавий інтерес до міфів спостерігається в перехідні історичні епохи, коли під впливом різного роду катаклізмів у суспільстві змінюються моральні орієнтири. Криза рубежу століть, апокаліптичні настрої, характерні для кінця XIX – початку ХХ ст., знову виявляються на рубежі ХХ і ХХІ століть, у літературі виникає потреба звернутися до універсальних, стійких зразків міфології.

Процес реміфологізації стає найбільш актуальним наприкінці XIX – на початку ХХ століття. Відбувається, як зазначає Т.Денисова, "відчутний зсув у самому характері інтересу до міфу: від його конкретики до його узагальнюючих констант, від його форм, функцій, класифікації, до визначального життєдайного філософського первня" [5, с.6].

Соціально-політичні зміни цього періоду, результати науково-технічного прогресу спровокували кризу історичної свідомості. Актуалізація в цей період проблеми самовизначення індивіда, його ролі в історії та суспільстві приводить до думки про те, що колись людство вже переживало подібні ситуації. Для осмислення подібного роду "вічних" запитань залучається міф, у якому втілено універсальні риси людського мислення та соціальної поведінки: "Звернення до міфології, – зазначає Д.Наливайко, – є не чим іншим, як створенням глибинного зв'язку з минулим, "вкоріненням" його в сучасне шляхом використання людського досвіду, сконцентрованого в міфологічних образах і структурах, "моделей" людської психіки й поведінки" [9, с.167].

Проблема міфу в ХХ столітті набуває актуальності в період уже зруйнованої релігійної картини світу як певна альтернатива соціальному та культурному хаосу. Міф використовується для визначення зв'язку минулого й сьогодення, відновлення традиції та виявлення доцільності людського існування в нових умовах.

Є.Мелетинський відзначає суттєву соціальну відмінність, яка впливає на сприйняття міфу в давнину і в сучасності. Коли створювалися перші міфи, вони були продуктом колективної свідомості, особистість ще не була виокремлена з общини, а в ХХ столітті особистість деградувала настільки, що стала частиною маси, тобто масового мислення. Така формальна схожість і сутнісне розходження часто призводять до радикальної зміни смислу і форми стародавніх міфів у нових інтерпретаціях. У ХХ столітті міф набув безлічі трактувань і, за зауваженням Є.Мелетинського, "став одним із центральних понять соціології та теорії культури" [7, с.29].

Виникають різні теорії міфу, що виходять за межі науки. Міфологізм стає основою філософських теорій (Ніцше, екзистенціалісти), а соціально-історичні умови трагічного ХХ століття, обтяжені різного роду диктатурами, породжують соціально-політичні, тоталітарні міфи.

Серед фундаментальних концепцій міфу ХХ століття виділяються ритуальна й архетипна. Представники ритуально-міфологічної теорії (Дж. Фрезер) стверджували пріоритет ритуалу над міфом, вважаючи міф словесною обробкою ритуалу й обґрунтовуючи значення ритуалу в походженні літератури, мистецтва і філософії. Ритуальна теорія зазнала низки переосмислень і критичних зауважень. Зокрема, Є.Мелетинський зазначає, що, "міф – не дія, що обросла словом, і не рефлекс обряду" [7, с.37].

У середині ХХ століття особливої популярності набуває неоміфологічна течія порівняльного літературознавства. Їй властивий погляд на функціональність міфу з урахуванням його трактувань в інших гуманітарних науках, в основному філософії, антропології, психології. Особливий вплив на трактування міфу в цей час зробила філософія, яка позначила міф як невід'ємну частину художнього мислення, що виводить його за межі логіки, міф стає категорією ірраціональною. У свою чергу структурна антропологія К.Леві-Строса, навпаки, постулює, що "насправді міфи – результат хоча й неусвідомлюваних, але цілком структурованих операцій первісної (калейдоскопічної та бриколажної) логіки. Тому міф як символічно-семіотична система має бути декодований, розшифрований" [цит. за: 8, с.376]. Близькість трактування міфу з історією релігії притаманна працям М.Еліаде, який бачить у міфі риси сакрального тексту. Відома також теорія Н.Фрая, який у певному розумінні ототожнює поняття літератури і міфології: "Міф є структурним елементом літератури, оскільки література в основному є переміщеною міфологією" [цит. за: 10, с.62].

Великого значення в дослідженні міфу набула теорія архетипів в інтерпретації З.Фройда і К.Г.Юнга. В аспекті генези традиційних структур А.Нямцу пропонує розглядати міф у межах поступової еволюційної тріади "архетип – міф – традиційний образ". За теорією К.Г.Юнга про колективне несвідоме, міфи є реалізацією архетипів, які виражають виокремлення індивідуальної свідомості з колективно-несвідомого. Архетипи є трансляторами колективного психологічного досвіду з покоління в покоління. У житті індивіда вони існують неусвідомлено, на рівні генетичних зв'язків і являють собою настанови, що визначають його думки, почуття. Таке розуміння архетипу в культурології, психоаналізі, соціології та інших сферах його реалізації. У міфології архетипи відбилися на рівні праобразів. З цього приводу А.Гулига зауважує: "Архетип – скелет міфу, міф – жива плоть архетипу. Архетипи випліскуються з глибин несвідомого, набуваючи форми міфу" [4, с.170]. О.Веселовський зазначає: "Міфи були не тільки образним виразом релігійної думки, а й готовими формулами поетичної творчості, що народжували нові узагальнення" [3, с.218]. Іншими словами, міф, у якому знайшли словесне вираження архетипи, стає основою для створення традиційного образу легендарно-міфологічної генези.

Процес літературної еволюції міфологічного сюжетно-образного матеріалу локального характеру існування до рівня традиційних художніх структур зумовлений його потенційною сучасністю для різних культурно-історичних континуумів. Ряд ознак, серед яких – гнучкість і відкритість змістових домінант, потенційний психологізм, універсальність заявлених конфліктів, формують тенденцію до періодичного виокремлення таких структур із культурної спадщини минулого й наповнення їх новим, співзвучним до епохи-реципієнта, аксіологічними звучанням і значенням. Їх полісемантичність дозволяє створювати оригінальні версії, в яких письменники прагнуть, з одного боку, надати зображуваному вагому історичну й загальнолюдську значущість, долучити національну літературу до світового літературного процесу, з іншого – збагнути причини трагічної дійсності свого часу, оскільки в традиційних структурах сконцентровані загальні властивості людської природи, виражені універсальні конфлікти і ситуації, що повторюються в історії людства на кожному новому витку його розвитку. "Спадкоємність розвитку є діалектичною єдністю збереження та заперечення, зростання нового на основі старого, з прийняттям його або в боротьбі з ним. Без збереження немає збагачення, накопичення; без заперечення немає розвитку, оновлення", – слушно підсумовує О.Бушмін [1, с.33].

Безперечно, справедливе твердження Т.Манна про те, що вічна істина, яка вбачається в міфі, є "типовим, вселюдським, неминущим, позачасовим" [цит. за: 2, с.288]. Позачасовість міфу, на яку вказує Т.Манн, найбільш відчутна в процесі осучаснення класичного зразка, коли спостерігається "руйнування епічної дистанції між протосюжетним хронотопом і змістовими координатами епохи-реципієнта" [11, с.13]. У цьому процесі нестійке теперішнє взаємодіє з усталеним минулим, і в сукупності вони проектують можливі варіанти майбутнього. Здатність міфу потенційно прогнозувати ситуації майбутнього розвитку людства отримала активну розробку наприкінці ХХ століття, реалізуючись у сюжетах з есхатологічною спрямованістю.

Отже, у процесі літературної трансформації легендарно-міфологічні сюжети, образи, мотиви здатні виявляти себе в таких аспектах: концентрація в них багатовікового досвіду еволюції людської цивілізації дозволяє класичним зразкам: 1) долати в процесі рецепції часові бар'єри; 2) адаптуватися до запитів іншого художньо-естетичного континууму; 3) наповнюватися національно-психологічними рисами реципієнта. Досліджуючи міфопоетичні особливості творів, дослідники зосереджують увагу на формах вияву міфу в новому контексті. Так, класифікація Ю.Лотмана і З.Мінц [6] виділяє такі форми переосмислення традиційного сюжету: стилізація міфу в новому творі, створення авторського міфу, неоміфологічне прочитання. Серед українських дослідників ця класифікація набула розвитку в дослідженнях О.Турган, яка наголошує на таких формах сприйняття міфологічного сюжету: "інтерпретація (ліквідація міфологічних паралелей, актуалізація окремих архетипів і міфологем, введення традиційного міфологічного сюжету в нетрадиційний контекст); трансформація ("осучаснення", пародіювання, травестіювання, створення антиміфу)" [12, с.130-131]. З-поміж інших форм міфотворчості О.Турган також виокремлює створення авторського міфу та міфологічну стилізацію. Створюючи авторський міф, "письменник структурує оповідь за аналогією зі стародавніми ритуально-міфологічними текстами, створює свою оригінальну систему міфологем, організує конкретно-історичний простір і час відповідно до законів організації міфологічного часу й простору" [12, с.132]. Під час міфологічної стилізації "міф зберігає свій семантичний ореол, але на текстовому рівні лишається лише декоративним елементом" [12, с.133].

Найповніша, всеохоплююча, на наш погляд, класифікація форм і способів переосмислення легендарно-міфологічної традиції запропонована А.Нямцу, оскільки вона відображує трансформації класичного зразка на всіх рівнях утворення нової версії: сюжетно-фабульному, образному, жанровому і т.ін. Дослідник розрізняє, наприклад, продовження та дописування традиційного сюжету, серед яких продовження орієнтується на подальшу розробку подієвого плану протосюжету, а дописування передбачає розширення найбільш вагомих аспектів твору з метою поглибленої психологізації традиційних ситуацій. Найбільш популярним А.Нямцу називає спосіб "обробки" традиційного матеріалу, суть якої полягає в тому, щоб "наблизити до сучасності абстрактно-міфологічні або історично віддалені події, наповнити їх актуальними ідеями та проблемами, зробити семантично більш зрозумілими сучасному читачеві (глядачу)" [11, с.64].

Свого часу А.Гулига, звертаючись до принципів трансформації міфологічного матеріалу, зауважив: "Коли традиційний міф входить у літературний твір, він зазвичай втрачає первинний смисл, він може стати проекцією авторського задуму, повністю протилежного своїм первням" [4, с.173]. У теоретичному осмисленні А.Нямцу такий спосіб названо "літературними апокрифами", основною рисою яких є "вивертання" семантики давньогрецького міфу, внаслідок чого його традиційні семантичні домінанти набувають якісно нового звучання та значення" [11, с.65]. В цьому аспекті дослідник не оминає увагою і так звані авторські міфи, результатом створення яких є культурологічна міфологізація нового сюжету. Окремий розділ монографії А.Нямцу "Міф. Легенда. Література" присвячений прийому зміни оповідного центру в літературних версіях традиційних сюжетів та образів. Пильна увага автора до цього прийому викликана найбільшою частотністю його використання та тими завданнями, які виконує письменник, вдаючись до оповідної переакцентуації. Завдяки зміні оповідача автору, наприклад, вдається розкрити приховані семантичні характеристики міфологічного образу (зокрема, коли в ролі оповідача виступає головний герой міфу, який сам розповідає свою історію) або ж досягти ефекту правдоподібності сказаного, оскільки оповідач сприймається як свідок того, що відбувалося. Такий ефект додає реалістичності оповіді та наближує колізії канонізованого міфу до сучасних реалій. У багатьох випадках використання форм і способів трансформації традиційного матеріалу відбувається семантичний зсув або ж руйнування загальновідомого зразка шляхом його пристосування до естетичних запитів реципієнта.

Висновок. Отже, легендарно-міфологічній традиції притаманні семантична рухливість, здатність до реконструкції залежно від вимог нового часу, орієнтація на духовно-естетичні запити сучасного суспільства та окремого індивіда. Полісемантичність і часто амбівалентність характеристик міфологічних структур у сучасному контексті є свідченням універсальності сконцентрованих у них категорій та понять. Різноманітність форм і способів переосмислення легендарно-міфологічних сюжетів, образів вказує на можливість семантичного зсуву, розширення, а подекуди й руйнування домінантних характеристик загальновідомих зразків.

Література

1.Бушмин А. Преемственность в развитии литературы / А. Бушмин. – 2-е изд., доп. – Л. : “Худож. лит.”, 1978. – 223 с.
2.Вейман Р. История литературы и мифология. Очерки по методологии и теории литературы / Р. Вейман ; [пер. с нем. О. Н. Михеевой]. – М. : Прогресс, 1975. – 344 с.
3.Веселовский А. Н. Историческая поэтика / А. Н. Веселовский. – М. : Высш. шк., 1989. – 405 с.
4.Гулыга А. Миф и современность / А. Гулыга // Иностранная литература. – 1984. – № 2. – С. 167–174.
5.Денисова Т. Нортроп Фрай і дискурс міфокритики / Т. Денисова // Біблія і культура : [науково-теоретичний журнал] / [За ред. А. Є. Нямцу]. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2008. – Вип 10. – С. 5–14.
6.Лотман Ю. М. Литература и мифология / Ю. М. Лотман, З. Г. Минц // Семиотика культуры: труды по знаковым системам XIII. – Тарту : ТГУ, 1981. – Вып. 546. – С. 35–55.
7.Мелетинский Е. М. Поэтика мифа / Е. М. Мелетинский – М. : Наука, 1976. – 407 с.
8.Найдыш В. М. Мифология : [учебное пособие] / В. М. Найдыш. – М. : КНОРУС, 2010. – 432 с.
9.Наливайко Д. С. Міфологія і сучасна література / Д. С. Наливайко // Всесвіт. – 1980. – № 3. – С. 166–175.
10.Наливайко Д. С. Французька літературна компаративістика в європейському континуумі / Д. С. Наливайко // Національні варіанти літературної компаративістики / Національна академія наук України; Ін-т літератури ім. Т. Г. Шевченка; [Д. С. Наливайко, Т. Н. Денисова, О. В. Дубініна та ін]. – К. : Видавничий дім “Стилос”, 2009. – С. 19–81.
11.Нямцу А. Е. Миф. Легенда. Литература (теоретические аспекты функционирования) : [монография] / А. Е. Нямцу. – Черновцы : Рута, 2007. – 520 с.
12.Турган О. Д. До проблеми шляхів міфологізації літератури / О. Д. Турган // Вісник Запорізького державного університету : Філологічні науки. – 2002. – № 2. – С. 129–133.

Summary

Taranhul Iryna. Ontological Principles of Mythological Structures in the Literature. *The article examines the theoretical concepts of functioning of myth in literature, the semantic content of plots and images of legendary and mythological genesis in the context of modernity. Keywords: myth, tradition, the traditional image of legendary and mythological genesis.*

УДК 27-1

© Олександр Марчук
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ДОСВІД СТАНОВЛЕННЯ АГІОТЕРАПІЇ (за працями Томіслава Іванчіча)

Осмислюється досвідний аспект становлення агіотерапії як комплементарної форми медико-психологічного та фундаментально-іманентного християнству богословського знання у наукових розробках відомого сучасного хорватського теолога Томіслава Іванчіча. Розкриваються етимологічні та концептуальні принципи феномену «лікування святим» у природно-історичному ході практично-інституційної реалізації багаторічного досвіду роботи з хворими його наукового розробника з висвітленням елементів біо- та бібліографічної поетапності напрацювань. Ключові слова: агіотерапія, “духовний біль”, “духовна душа”, моральне страждання, духовні хвороби, CDP, MiR, агіотерапевт.

Відважність дослідницького пориву, поступу від складності теоретичних розробок теолога-традиціоналіста до ідейно-геніальної простоти їх практичного втілення, без остраху клейма богословського science’революціонера, притаманна небагатьом католицьким богослов-мислителям сучасності. Хресний тягар відповідальності, а водночас і вінець духовних плодів, через безліч пломеніючих вірою та життєвою снагою уздоровлених, певною мірою, належить відомому сучасному хорватському теологу Томіславу Іванчічу. Багаторічний досвід роботи як науковця, педагога та священнослужителя єдністю вилився у багатогранності підходу до розуміння одвічно-хвилюючих екзистенційних проблем людства (страждань, хвороб, смерті), а відтак – в